«Πρόβαλε, κορασίδα μου...»

Το ιστορικό, κοινωνικό και πνευματικό περιβάλλον και οι ποικίλες λογοτεχνικές εκδηλώσεις που συνθέτουν το φαινόμενο της **Αναγέννησης** στην **Κρήτη**. Μια μελέτη που δεν εγκλωβίζεται στον άχαρο ρόλο του εγχειριδίου. Γράφει ο ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΑΚΛΑΜΑΝΗΣ

Οι Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης (ΠΕΚ), συνεχίζοντας την προσφορά τους στον εμπλουτισμό της ελληνικής βιβλιογραφίας με σημαντικά επιστημονικά έργα, κυκλοφόρησαν πρόσφατα την ελληνική μετάφραση του βιβλίου *Literature and society in Renaissance Crete, Edited by David Holton, Cambridge University Press 1991*. Ο συλλογικός αυτός τόμος, ώριμος καρπός της καλοσυντονισμένης από τον D. Holton συνεργασίας οκτώ από τους γνωστότερους έλληνες και ξένους μελετητές της κρητικής λογοτεχνίας και της εποχής της, αποτελεί μια σφαιρική και αξιόπιστη παρουσίαση του ιστορικού, του κοινωνικού, κυρίως όμως του πνευματικού περιβάλλοντος και των ποικίλων λογοτεχνικών εκδηλώσεων που συνθέτουν το πολιτισμικό φαινόμενο της Αναγέννησης στην Κρήτη. Εκ προοιμίου λοιπόν το εκδοτικό αυτό εγχείρημα διακρίνεται για το ειδικό βάρος που έχει και για την υψηλή αποστολή που επιτελεί.

Λογοτεχνία και Κοινωνία στην Κρήτη της Αναγέννησης
Επιμέλεια David Holton, Απόδοση στα ελληνικά Ναταλία Δεληγιαννάκη, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, (Ηράκλειο), 1997, σελ. xv+429

Το βιβλίο αποτελείται από δέκα κεφάλαια. Στο πρώτο (D. Holton, Η κρητική αναγέννηση, 1-20) περιγράφονται οι φορείς και οι τρόποι με τους οποίους συντελέστηκε η μεταφορά και η αξιοποίηση των διαφόρων όψεων του ιταλικού πολιτισμού της Αναγέννησης, από τον 14ον αιώνα ως την εποχή του Μανιερισμού και του Μπαρόκ, στην Κρήτη, και παρουσιάζονται τα γενικά χαρακτηριστικά της λογοτεχνίας αυτής. Στο 2ο κεφάλαιο (Χρύσα Μαλτέζου, Το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο, 21-57) εκτίθενται τα ιστορικά γεγονότα και περιγράφονται οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν στη βενετοκρατούμενη Κρήτη (1211-1669). Στο 3ο κεφάλαιο (Arnold van Gemert, Λογοτεχνικοί πρόδρομοι, 59-94) γίνεται λόγος για τους δημιουργούς της πρώιμης περιόδου (μέσα 14ου - αρχές 16ου αι.), τους προδρόμους του Χορτάτση και του Κορνάρου, που δοκιμάστηκαν στη λογοτεχνική γραφή, κινούμενοι ανάμεσα στη ζωντανή βυζαντινή παράδοση και στη διαρκώς αυξανόμενη επίδραση της ιταλικής λογοτεχνίας. Στα επόμενα έξι κεφάλαια η διαπραγμάτευση εστιάζεται στα έργα της ακμής: το 4ο κεφ. για το ποιμενικό δράμα και το ειδύλλιο (Rosemary Bancroft - Marcus, 95-124), το 5ο για την κωμωδία (Alfred Vincent, 125-156), το 6ο για την τραγωδία (Walter Puchner, 157-193), το 7ο για τα ιντερμέδια (R. Bancroft - Marcus, 195-221), το 8ο για το θρησκευτικό δράμα (Wim Bakker, 223-252) και το 9ο για τη μυθιστορία (*«Ερωτόκριτος»*) (D. Holton, 253-291). Στο τελευταίο κεφάλαιο (Margaret Alexiou, Λογοτεχνία και λαϊκή παράδοση, 293-336) εξετάζεται ο ρόλος της λαϊκής παράδοσης στη σύνθεση, τη διάδοση και την υποδοχή της επώνυμης αυτής παραγωγής με βάση δύο αντιπροσωπευτικά έργα, τον *«Απόκοπο»* και τη *«Θυσία του Αβραάμ»*. Στον βιβλιογραφικό οδηγό (337-416) δίδονται οι αναγκαίες πληροφορίες για τα χειρόγραφα και τις νεότερες εκδόσεις των έργων, καταγράφονται τα τυχόν φιλολογικά τους προβλήματα και σχολιάζονται οι σημαντικότερες από τις μελέτες που συγκεντρώνονται στη λημματογραφία. Τέλος, (417-429) το ευρετήριο ονομάτων, θεμάτων, λογοτεχνικών έργων και όρων καθιστά τον τόμο εύχρηστο και φιλικό στον αναγνώστη.

Η παρουσίαση των έργων είναι μεστή και σφαιρική, με περιλήψεις της υπόθεσης των πιο αξιόλογων από αυτά, ανάλυση της δραματικής δομής και παρατηρήσεις για τη λογοτεχνική τους αξία. Τα αποσπάσματα που παρεμβάλλονται, προσφέρουν μιαν πρώτη γεύση του έντεχνου κρητικού λόγου της εποχής.

Το βιβλίο δεν εγκλωβίζεται στον μικρό και άχαρο ρόλο του εγχειριδίου, αλλά στοχεύει σε κάτι περισσότερο: να προσφέρει μια συστηματική και πολυεπίπεδη παρουσίαση της κρητικής λογοτεχνίας, διανθισμένη με νέες απόψεις και ερεθίσματα για έρευνα. Οι προθέσεις αυτές ανιχνεύονται στο κείμενο και, κατά κύριο λόγο, στον βιβλιογραφικό οδηγό. Προς την ίδια κατεύθυνση κινούνται και οι διαφορετικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις των συγγραφέων του τόμου.

Με εξαίρεση τα δύο πρώτα κεφάλαια, που παρουσιάζουν το ιστορικό και το πολιτισμικό πλαίσιο, και το 3ο, που οργανώνεται με άξονα τους δημιουργούς, στα κεφάλαια 4-8 ακολουθείται το ειδολογικό (ορθά, και όχι το χρονολογικό) κριτήριο: προηγούνται τα δραματικά είδη (ποιμενικό δράμα, τραγωδία, κωμωδία, ιντερμέδια, θρησκευτικό δράμα), που συγκροτούν την ενότητα του «Κρητικού Θεάτρου», και ακολουθεί η μυθιστορία. Η ταξινόμηση αυτή λύνει πολλά προβλήματα, ενώ αφήνει πίσω της λιγότερα και μικρότερης σημασίας. Λ.χ., απουσιάζουν τα έμμετρα ιστορικά έργα, που παραλείπονται (*«Το τραγούδι της Φιαγκούσας»*, Σκληρός) ή απλώς αναφέρονται (Σκλάβος, Αχέλης, Μπουνιαλής). Και όμως, οι Κρητικοί καλλιέργησαν την έμμετρη ιστορική αφήγηση με ιδιαίτερη επιτυχία και σταθερότητα μέσα στον χρόνο (από το *«Ανακάλημα της Κωνσταντινόπολης»* ως τον *«Κρητικό Πόλεμο»*) και άσκησαν αξιοσημείωτη επίδραση στους ομοτέχνους τους (Παλαμήδης, Διακρούσης). Από τη θεματική του βιβλίου μένει έξω και η ιταλόγλωσση κρητική λογοτεχνία (Παναγιωτάκης 1968), εξαιρετικά σημαντική όσο και πολύτιμη για την ορθότερη αποτίμηση της ελληνόγλωσσης. Ξεχωριστή διαπραγμάτευση απαιτεί και το φαινόμενο της αμφίδρομης πολιτισμικής μεταφοράς, που βρίσκει καλή εφαρμογή στις σχέσεις της κρητικής κοινωνίας και του πολιτισμού της με το ευρωπαϊκό σύνολο. Ας ελπίσουμε ότι τόσο τα θέματα αυτά όσο και εκείνα που επισημαίνει ο συντονιστής του έργου D. Holton στον Πρόλογο (xii), θα αντιμετωπισθούν, μακάρι με νέα κεφάλαια, σε μια προσεχή ριζική αναθεώρηση των περιεχομένων.

Στο βιβλίο απαντούν πολλές και κατά κανόνα εύστοχες παρατηρήσεις, υποθέσεις και ενδιαφέρουσες ερμηνευτικές προτάσεις [λ.χ., για τις *«χαμένες ποιητικές γενιές της Κρήτης»* (A. F. van Gemert, 1994)], που ασφαλώς απαιτούν μεγαλύτερη εμβάθυνση [λ.χ., αυτή η τελευταία συνδέεται, και κατά πόσο, με τον *«αιώνα χωρίς ποίηση»* (*«secolo senza poesia»* σύμφωνα με τον ορισμό του Benedetto Croce) της ιταλικής λογοτεχνίας του 15ου αιώνα;], απαντούν όμως και πολλές άλλες προτάσεις (κεφ. 4ο, 7ο) με συζητήσιμες γενικεύσεις και παρακινδυνευμένες ερμηνείες, μερικές από τις οποίες βρίσκονται και σε ασυμφωνία με τα πολιτισμικά δεδομένα του χώρου και με το πρωτογενές υλικό (λ.χ., η ταυτότητα και τα ιπποτικά ιδεώδη του Χορτάτση, η αξιολόγηση των ελληνικών επιστολών του Barozzi και του Παλαιόκαπα, που δεν είναι «ελαφρές» αλλά εξαίρετα δείγματα αλληγορικής και σατιρικής γραφής, ο συμβολισμός της Ιδας για τους Κρητικούς, η ονοματοποιία στον *«Πιστικό Βοσκό»*, η *«θεατρική»* δομή της *«Βοσκοπούλας»*, η πολιτική - ταξική ερμηνεία του *«Ερωτοκρίτου»* στο πλαίσιο της βενετοκρητικής συνεννόησης μπροστά στην επικείμενη τουρκική εισβολή κ.ά.). Οι απόψεις αυτές, που άφησαν ασυγκίνητη την έρευνα, καλό θα ήταν να έλειπαν.

Η αναθεώρηση του βιβλίου, ευεργετική όσο και αναγκαία μετά την παρέλευση μιας γόνιμης εξαετίας κρητολογικών ερευνών από την κυκλοφορία της αγγλικής έκδοσης, εντοπίζεται στον ενημερωμένο και με τις πρόσφατες ακόμη μελέτες βιβλιογραφικό οδηγό και λιγότερο στο κείμενο, όπως φαίνεται από κάποιες, κενές περιεχομένου πλέον, αναφορές: για την ταυτότητα του Χορτάτση (101), για την πρώτη έκδοση του *«Απολλωνίου»* (οριστικά το 1524, βλ. Κεχαγιόγλου 1988) (258), για τη νέα κριτική έκδοση της *«Θυσίας του Αβραάμ»* που ετοιμάζεται (ενώ από το 1995 κυκλοφορεί από τις ΠΕΚ) (223) κ.ά. Ο αναγκαίος στο αγγλόφωνο αναγνωστικό κοινό χάρτης (xiv-xv) θα μπορούσε να λείπει (ή έστω να είχε διορθωθεί το ΠΑΤΜΟΣ, ήδη στην πρώτη έκδοση, σε ΠΑΡΟΣ). Κάποιες αβλεψίες της αγγλικής έκδοσης παρέμειναν: λ.χ., η εγγραφή *«Per il Pastor Fido recitato in Candia per opera del Capitano Livio Paolazzo da Udine»* αφορά τη θεατρική παράσταση του ιταλικού έργου *«Pastor Fido»* στον Χάνδακα το 1611 με πρωτοβουλία ή, καλύτερα, σε σκηνοθεσία του λοχαγού Livio Paolazzo από το Udine και όχι σε «μεσολάβησή του», όπως αποδόθηκε (*«by the agency of -»*). Πρόκειται για μία ακόμη μαρτυρία της έμπρακτης συμμετοχής των ξένων μισθοφόρων στρατιωτικών στη μετακένωση του ιταλικού θεάτρου στην Κρήτη.

Παρά τις επιμέρους αυτές παρατηρήσεις, θα θέλαμε να υπογραμμίσουμε τη μεγάλη αξία που έχει το βιβλίο αυτό στη μελέτη της λογοτεχνίας και του πολιτισμού της Κρήτης κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας. Η πληρότητα και η εγκυρότητα του περιεχομένου και της παρουσίασης, η υψηλή εκλαϊκευτική γραφή, η φροντισμένη μετάφραση της Ναταλίας Δεληγιαννάκη και η ευσυνείδητη εργασία του επιμελητή της έκδοσης David Holton, γνωστού νεοελληνιστή και δόκιμου μελετητή της περιόδου αυτής, καθιστούν το βιβλίο σημαντικό και αξιανάγνωστο.

Ο κ. Στέφανος Κακλαμάνης είναι επίκουρος καθηγητής της Νεοελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Κρήτης.

PIANTA DELLA CANEA.
IL PORTO
ARSENALI
PALAZO
S. CHIRIACHI
CLADISSO F.
SCALA DI PASSA CENTO

Τα Χανιά σε σχέδιο του Μποσκίνι, μέσα του 17ου αιώνα (Γεννάδειος Βιβλιοθήκη)